

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 164

ÇAĞDAŞ İSLAM BİLİMİNE GİRİŞ

Editör

Mevlüt UYANIK

Telif ve Tercüme

Mehmet PAÇACI - Mevlüt UYANIK - Aygün AKYOL

©FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Mizanpaj

CİNAS GRAFİK

Kapak

CİNAS GRAFİK

Baskı / Cilt

KALKAN MATBAACILIK

Büyük San. 1. Cad. 99/32 İskitler

Tel: 3419234-3421656 Ankara

1. Baskı: Şubat 2012

ISBN: 978-605-5482??????

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Rüzgârlı Cad. Rüzgârlı İşhanı No: 2/5 Ulus - ANKARA

Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: 311 47 89

Web: www.fcr.com.tr - e-mail: fcr@fcr.com.tr

ÇAĞDAŞ İSLAM BİLİMİNE GİRİŞ

Editör

Mevlüt UYANIK

Telif ve Tercüme

Mehmet PAÇACI - Mevlüt UYANIK - Aygün AKYOL

ANKARA 2012

İTHAF

Felsefi yolculuğumuza her daim katkı yapan
kıymetli hocamız
Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ'e...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
“İSLAMİ İLİM” KAVRAMSALLAŞTIRMASI.....	21
<i>Mevlüt Uyanık</i>	
İSLAMİ BİLİM NEDİR	43
<i>Seyyid Hüseyin Nasr (Çeviri: Mevlüt Uyanık)</i>	
ÇAĞDAŞ İSLAM BİLİMİNE GİRİŞ NASIL OLMALIDIR?	61
<i>Muhammed Zeki Kirmani (Çeviri: Mevlüt Uyanık)</i>	
İSLAMİ BİLİM KAVRAMI VE MÜSLÜMAN BİR BİLİM ADAMININ DÜŞÜNCE MODELLERİ	71
<i>Michael Robert Negus (Çeviri.: Aygün Akyol)</i>	
BİLGİNİN İSLAMİLEŞTİRİLMESİ VE İSMAİL RACİ FARUKİ	85
<i>Mevlüt Uyanık</i>	
BİLGİNİN İSLAMİLEŞTİRİLMESİ VE MODEL KURMADA BAZI METODOLOJİK MESELELER.....	107
<i>Muhammed Arif (Çeviri: Mehmet Paçacı - Mevlüt Uyanık)</i>	
FARUKİ VE ÖTESİ: BİLGİNİN İSLAMİLEŞTİRİLMESİNDE MÜSTAKBEL EĞİLİMLER	141
<i>İlyas Ba-Yunus (Çeviri: Mehmet Paçacı - Mevlüt Uyanık)</i>	
BİLGİNİN İSLAMİLEŞTİRİLMESİ: BİR CEVAP.....	165
<i>Fazlur Rahman (Çeviri: Mevlüt Uyanık)</i>	
BİLİM AHLAKI MÜMKÜN MÜ?	179
<i>Mevlüt Uyanık</i>	
DİZİN.....	203

ÖNSÖZ

‘Doğu Medeniyeti’ ve ‘Batı Medeniyeti’ ayırımından hareketle, coğrafya merkezli “Doğu Bilimi” veya “Batı Bilimi” diye bir tanımlamanın imkânı var mıdır? Ya da din, kültür, ırk veya medeniyet merkezli, bir “Hıristiyan Bilimi”, “İslam Bilimi” , “Çin bilimi” tanımlaması ne kadar tutarlıdır?

Genel kabul gördüğü şekliyle “Bilimsel bilgi, gerçekten belirli bir alanda, belirli bir yöntemle elde edilen birikimsel olarak artarak gelişme ve ilerleme gösteren bilgi türüdür. Bilim ise, bu bilginin düzeni, sistemli haline getirilmiş şekli olup, nesnelidir; çünkü doğruluğu/geçerliliği kanıtlanmış, sebep-sonuç ilişkisine (nedensellik) göre elde edilmiş, genel-geçer bilgi” midir? Dolayısıyla düz-çizgisel, ilerlemeci (ürün olarak) bilim tasavvuruna göre, ilim/bilim adamının dinini, dilinin, araştırma konusunun seçimi, incelenmesi, varsayımların kurgulaması, test edilmesi ve sonuçlandırılması aşamalarında kültürel evreninin bir anlamı yoktur” hükmünü tutarlı mı kabul edeceğiz?

Buna karşılık “etkinlik olarak bilim” tasavvurunu öncelersek, geleneksel bilimsel araştırma ve yöntem anlayışını eleştirenler ise akla uygun yapının şöyle olması gerektiğini söyler: Önce sorun; yani var olan teoriye ya da beklentiye aykırılık tespit edilir, sonra çözüm önerileri ortaya atılır. Bu yeni bir kuramdan söz etmek demektir. Ardından yeni kuramdan sınanabilir önermelerin tündengelimle çıkarılması gelir. Sınamalar, test etmeler sonrasında birbirleriyle yarışan kuramlar arasında tercih yapılır ve bilgi ortaya konulur.

Buna göre, bilim adamları, sahip oldukları teorileri, ancak, rakip teorilerin başarılarının tamamını kapsadıktan sonra, yeni olguların keşfine imkân tanıma anlamında, daha fazla deneysel içerik taşıyan ve rakip teorilerin açıklayamadığı olgu ve olaylara dair açıklamalarını deneysel olarak açıklayarak; yeni bir teoriyle karşılaşınca terk edebilirler. Dolayısıyla, bilimsel gelişme, dünyaya dair teorik sistemler olan araştırma programlarının başarı veya başarısızlıklarına bağlı olarak verdikleri mücadeleye bağlıdır.

Bu bağlamda bilim, bir sosyal yapı, geleneksel bir etkinlik olup, belirli bir toplumsal ortamda epistemoloji, felsefe, ideoloji ve dine ait konuların bir yansımasıdır. Dolayısıyla bilim, salt gerçeğe ulaşmak amacıyla her türlü toplumsal değerden uzak, nesnel bir sorgulamadır, şeklindeki değerlendirmenin tutarlılığı yoktur. Bu açıdan bilgi iletişimi yoluyla bağlantıları olan kişilerin oluşturduğu birlikler vardır ve bunlara ait bilimsel topluluk/lar vardır.

Bu tespitler, **Bilim ve Felsefe İlişkisini gündeme getirir**: Hem bilim, hem de felsefe, sorgulayıcı ve refleksif bir tutumun ürünüdür, her ikisinde bir hakikat tutkusu vardır. Bilim, dikkatini sınırlı bir bilgi alanı üzerinde odaklaştırır, dünyanın belirli yönlerini tanımlamaya çalışır, bunun için öndeyilerde bulunur, deneyler yapar. Bunların sonucunda olgulara ilişkin gözlemlere uyumlu ve onları açıklayan kuramlar ileri sürer.

Felsefe, bir bakış açısını zenginleştirmek ya da desteklemek için bilimin tanımlayıcı malzemelerini ve teorilerini kullanır. Bilimin varsayımları hakkında kuşku ve itirazlar ortaya atarak, var olanların temelde yatan doğası, anlamı ve ideal imkânları hakkında sürekli olarak sorular sorarak daha ileri gider.

Felsefenin bu işlevi yerine getirmesi gerekir, zira bilim,

tanımlarda da görüldüğü üzere, inceleme konusu ve yöntemi yönünden kapsamı ve sınırları kesin çizgilerle belirli salt bir faaliyet de değildir. Bu yüzden, çok yönlü, sınırları yer yer belirsiz, karmaşık bir oluşum olan bilimi konu edinen felsefe dalı, *bilim felsefesidir*. Felsefe, bilimin karmaşık yapısına çözümleyici bir yolla nüfuz etmeyi sağlayacak özgün ve yeni bir tutum üretme ihtiyacı duymuştur.

Bu çok yönlü görevlerin türü ve çerçevesi, felsefeyi özel ve en yeni bir felsefe disiplini olarak *bilim felsefesini* oluşturmaya yöneltmiştir. Bilim tarihinin ağırlık merkezinin düşünce (felsefe) tarihi olması bilim ve felsefe arasındaki ilişkinin çok net olduğunun bir göstergesidir.

Bu durumda ortaya bilgi, bilimsel bilgi, bilim ve teknoloji, bunların kullanımı ve bir bilim ahlakı kurmanın imkânı ya da anlamsızlığı sorunu gündeme gelir. Bu ve benzeri soruların cevabını araştırmada yardımcı kaynak oluşturabilmesi için telif ve tercümelere oluşan bir derleme hazırladık. Çünkü "*Bilmek*", bilen özne (insan) ile bilinen nesne (dış dünya) arasında kişinin belirli bilgi yetileriyle kurduğu eylemdir. Aracısız olarak nesne ile sezgisel bir şekilde kurulan münasebetin mahiyetinin tespiti "değer" kavramının açıklanmasını gerektirmektedir. Zira bilginin pratiğe geçirilmesinde değer kavramı, önemli rol oynamaktadır. Bu anlamıyla eylem, bilginin bir tür nesneleşmesidir; bilgi, değerlerle eylem alanına tesir eder ve onu objeleştirir.

Değer hükümlerinin ikili bir yapısı vardır. Hem öznel hem de nesnelidir. Nesne, belir bir zaman ve mekan diliminde geçerli olan fikri-dini-içtimai donanımlara sahip olan özne tarafından algılandığı için öznel (subjektif)dir. Nesne, hem daima aynı kaldığı için hem de aşkın bir objeye ait olması; yani evrendeki her şeyin Allah tarafından yaratılması açısından nesnel(objektif)dir. Değer, insan eylemlerinin motifleri olduğu için *algılamanın değil, anlamının konu-*

sudur. Bu da sübjektifliği beraberinde getirir. Zira insan, daima belirli bir inanç, eğilim, değer, kural vs. unsurlarla iç içe yaşamaktadır. Bunların yönlendiği bir insani ilişkiler bütünlüğü içindedirler ve her şeye bu yaşamının içinden bakmaktadır. Toplumsal olan her şeyi içermesi açısından bu yaşama, maneviyat (tinsellik)ten başka bir şey değildir. Bu yaşamada, insanın dış âleme üç tür yönelimi vardır.

1. Kişinin tabiat ve sosyal çevreye yönelik psikolojik eğilimi, burada değerler ve inançlar söz konusudur.

2. Ferdin psikolojik yönelimiyle bilimsel araştırma sürecine girmesi.

3. Bilimsel araştırma sürecine dair bir dizi çalışma. Bunlar gözlem, öndeyi, derleme, yorumlama ve sorgulamadan ibarettir.

Özne-nesne ilişkisinin insani ilişkiler ve ilgiler içinde kurulması, 17-19.yüzyıllara hâkim olan pozitivist "bilgi güçtür, güç de bilgidir" anlayışının terk edilmesinde önemli bir aşamadır.

Pozitivist-mekanist bilgi ve bilim anlayışının temeli, Avrupa'da Francis Bacon, Rene Descartes ve Isaac Newton tarafından atılmıştır. Günümüzde bile, insanların çoğu, bu bakış açısıyla yaşamaktadır. F. Bacon, akli araştırmanın hedefini dünya hakkındaki gerçeği nesnel bir şekilde yakalamak olarak belirlemiştir. Descartes ise gerçeği iki farklı türe dönüştürmüştür. Yani fiziksel âlem gerçeği, bir tarafta maddi ve olguların objektif dünyası; diğer tarafta şuur, zihinsel deneyim ve değerler sübjektif dünyası şeklinde ikiye ayrıldı.

Bu bakış açısı değerden bağımsız bir bilim anlayışını hâkim kılmıştır. Newton, bu bakış açısının geçerli olması için gereken aletleri temin etti. Böylelikle insanoğlu, mekanik bir dünya görüşüne hâkim olmuştur, sanki dünya in-

sanlar için değil de, makineler için yapılmış gibiydi. Hayatın kemiyet ve keyfiyetlerini birbirinden ayırarak, keyfiyetleri ortadan kaldırmakla, makine dünya paradigmasının mimarları, tamamen cansız madden yapılmış, soğuk ve atıl bir evrenle baş başa kaldılar. Bu şekilde algılanan bir dünyayı yağmalamayı, dünyanın efendisi olması hasebiyle tabii hak olarak görmüştür.

İnsanın bilgiye, tabiat üzerinde hâkimiyet kurmak ve onun efendisi olma vasıtası olarak kullanması ve değerden bağımsız olduğunu iddia etmesi, problemin bilgi-bilim anlayışında değil de, bunları yanlış kullanmaktan kaynaklandığı tezinin doğruluğunu da tartışmaya açmıştır. Özellikle yukarıda verdiğimiz şekilde insanın dış âleme üç aşamalı bir şekilde yaklaşması tezi çerçevesinde pozitivist-mekanist bilgi ve bilim anlayışının hatayı, bilgiyi yanlış kullananlara yüklemesi ve bilim adamlarını mesuliyetten kurtarması fikri önemli tenkitlere maruz kalmıştır.

Bilim adamının tarafsız bir şekilde topluma hizmet ettiği, ürettiği bilimsel sonuçların insanlığa birçok faydalar sağladığı şeklindeki evrensel faydacılık fikri şu soruları gündeme getirmiştir. Bilimsel bilgiler sonucu üretilen teknolojiden hâsıl olan fayda, hangi topluma, hatta bu toplumun hangi üyelerine ne oranda, geri kalan üyelerine ne oranda ve ne pahasına olacaktır? Bu sorular, ahlaki değerlerin hayatımızdaki yeri ve önemini tartışmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu doğaldır, zira insanoğlu, belirli bir zaman ve mekânda, belirli bir toplumda, alışkanlıkları, değerleri, bilgi birikimleriyle yaşamaktadır. Toplumların ekonomik, politik ve siyasal örgütlenmeleri, hatta iklim şartları bile ürettikleri bilime etkide bulunmaktadır.

Yukarıdaki sorunun cevabına gelirsek; bilgi-değer ilişkisinin nasıl kurulduğuna bakmak gerekir. Bunun içinde, kendi başına bağımsız bir gerçekliğin olmadığı, gerçeğin

belirli paradigmalarda yorumlanmış bir veri olarak araştırmacının ilgisine girdiğinin, dolayısıyla gerçekliğin izafi bir değer olduğunun araştırılması gerekmektedir. Artık insanların;

a) ne yaptığı,

b) ne düşündüğü ve

c) nasıl düşündüğü arasında ayırma gidilerek, o insanın içinde yetiştiği kültürün unsurlarının kavramsal bir tahlile tabii tutulması, bilişsel unsurlarının neler olduğunun bilinmesi, bilgi-değer ilişkisinin tespitinde büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, tinsel-kültürel bir yapılanma olan her hangi bir toplumda yaşayan insan, modern bilgi ve bilim anlayışında “modern” olanın ne olduğunu, bilimsel keşiflerin ve bulguların değerlerinde ne gibi değişiklikler ortaya çıkardığını araştırmaya başlamıştır.

Bu araştırma, bilimsel bilgiyle ilgili yeni bir eğilim oluşturabilmenin, diğer bir ifadeyle **bilim ahlakının mümkün olup olmadığı** tespitini gerektirmektedir.

Genellikle aydınların çoğunda da görülen *bilimsel sonuçlar ile teknoloji kullanımını karıştırmaktan doğan bilimin bizatihi iyi olduğu, sorunun onu iyi ya da kötüye kullanmaktan kaynaklandığı şeklindeki açıklamalar, bir tür bilim ahlakı geliştirmeyi gündeme getirmektedir.*

Bu tür bir ahlaki yapının oluşturulamayacağını söyleyerek, bilimin manevi değerleri göz önünde bulundurularak yapılması gerektiğini söyleyen Batı düşünürlerin başında J. J. Rousseau gelmektedir. Fakat pozitivist düşüncenin hâkim olmasıyla bu düşünce fazla rağbet görmemiştir.

Rousseau’dan sonra Emile Boutroux, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu* adlı eserinde bu mesele üzerinde durmuştur. O, pozitivist bilim anlayışının ahlak din kuralları gibi yeni

(bir bilim ahlakı) kurallar dizgesi kurmasının imkânsızlığını belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle, değerler sahasının bilimsel verilerle tanzim edilmesine olan felsefi tepkisini, tabiat ve beşeri bilimleri inceleyerek, ahlak alanına çıkartarak göstermiştir.

Bir diğer bilim adamı, Henri Poincare, ahlakın bilime dayandırılmasının yıkım olacağını düşünmektedir. Bu yapıldığı zaman, her şey, özellikle suç ve cezalar isim değişirecek, cinayet, hastalıklar yayılacaktır. Bilim, ona göre, kendi başına bir ahlak yaratamaz.

Buna karşılık, bilginin başka, onu kullananın başka olduğu tezinden hareketle, bilimin yanlış kullanımını engelleyecek bir takım ahlaki güdülerin tanımlanması, dolayısıyla bilim ahlakının kurgulanmasının mümkün olduğunu savunanların görüşü genel hatlarıyla şöyledir.

Bilim, kullananın davranışlarından sorumlu değildir, çünkü bilim evrenseldir, Müslüman'ı Hıristiyan'ı olmaz, ama Müslüman fizikçi, Hıristiyan fizikçi, Türk biyolog, Rus biyolog vardır. Bunlar, bilimi yanlış kullanabilirler, hataları genelleştirilemez. Bu meseleyi, din, felsefe, politika gibi insanları birbirinden ayıran unsurların dışında ele almak lazımdır. Hiç bir milletin tekelinde olmayan, her insanı aydınlatacak bir gerçek olarak *bilim ahlakı* oluşturulabilir. Bilimin yanlış kullanımı, bu şekilde engellenebilir.

İster bilim ahlakı kurmanın mümkün olamayacağını savunmak, isterse bu tür bir ahlak kurmanın mümkün olacağını söyleyerek, bilimin yanlış kullanılmasının önüne geçmek savunulsun, her iki bakış açısının da *bilginin kullanımı* meselesini çözmek zorunda olduğu bir gerçektir. Zira bilginin toplumsal bir kurgu olarak düşünülmesi, yani dış dünya hakkında elde edilen bilgilerin ve üretim teorilerinin bilim adamları topluluğunca kurulup kullanılması olgusunun

nasıllığını açıklamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra yöneticiler ve politikacılar tarafından sosyal kontrol veya siyasal baskı vasıtası olarak bilginin kullanımı da söz konusudur. Bu husus, teknolojinin kullanımı, diğer bir ifadeyle bilimsel bilginin kullanımı ile sosyal yapının mahiyetinde teknolojinin yerinin ne olduğu meselesini gündeme getirecektir.

Kısacası, bilgi, bilimsel bilgi, bunların pratiğe aktarımı, ortaya çıkartılan ürün veya sonucun neligini etkiler. Bilim adamının içinde yetiştiği ortam, aldığı eğitim, kullandığı veya tercih ettiği yöntem, ürettiği sonucu etkiler. Bu açıdan düşünüldüğü zaman bir İslami epistemoloji ve/ya İslam Bilimi kavramının mahiyeti üzerinde müzakere etmek gerekir. Tıpkı bilim ahlakı kurmanın mümkün olmadığını söyleyenler olduğu gibi, bu tür kavramsallaştırmanın da anlamsız olduğunu söyleyenler vardır. Bu tezi savunanlar da, Modern ve Batılı bilgi anlayışının pozitivist yönünün baskın olması karşısında, Müslüman düşünürün kendine özgü bir bilgi tasavvuru ve bilgi-bilim organizasyonu olacağını söyler. Çünkü Batılı bilgi ve bilimi transfer etmek, yaşanan sorunların azalmasına katkıda bulundu, ama beraberinde teknik ve sosyal, kültürel birçok farklı sorunu da getirmiştir. Ayrıca bilgi ve bilim transferi, Müslümanların dikkate değer bir şey üretmemelerinin de temel sebebidir.

Bunun tarihsel nedenlerine ana hatlarıyla bakacak olursak, tekrara düşmek pahasına da olsa, Kuhn'un getirdiği bakış açısını ve önemini yeniden vurgulamak gerekir. Çünkü Kuhn'a göre, bugünkü biricik bilimsel model olarak sunulan batı paradigmasının temeli 16 ve 17. yüzyıllarda sistemleştirilmiştir. 19 yüzyıldan itibaren ise pozitivism ile yeniden şekillenmiştir. Kaldı ki, Batı açısından ortaçağ biliminin yapısı çağdaş bilim diye sunulan paradigmadan çok farklıydı. Nesnelere anlam ve değerini anlamaktı. Tabiat olaylarının temelinde yatan amaçlara bakarak İlk Neden

olan Tanrı ve insan arasındaki irtibatı, değerleri araştırıyordu.

Yeni ve Modern diye sunulan bilim anlayışı Bacon'un tümevarım; Descartes'in tündengelelim yöntemlerinin Newton tarafından kaynaştırılmasıyla oluştu. Özneden ayrı bir nesne olduğu, bunun bütün değerlerden sıyrılarak gözlem ve deneyle kavranabileceği, dolayısıyla bilimsel bilginin nesnel, yani değer yargılarından bağımsız ve genel geçer, kişiye göre değişmeyen bir nitelik taşıdığı varsayıldı. Viyana çevresi, Mantıkçı Pozitivizm adıyla, felsefeye, bilim ile bilim olmayanın yani metafiziğin ayrıştırılması görevini yükledi. Artık metafizik önermeler anlamsız olarak görülecekti.

Mantıkçı pozitivistler, bir nevi, Bacon'un tümevarımsal yöntemini bilimsel araştırmanın temel yöntemi olduğu görüşünü güncelledi. Bütün değer yargılarını askıya alınması gerektiği iddiasına rağmen pozitivist paradigma, bilime ve bilimin ürettiklerine neredeyse, "bir iman ölçüsünde" bağlılık istedi.

Bununla birlikte yeni bilim anlayışı, son dönemlerde Einstein ve kuantum teorisi ile ciddi kırılmalar yaşadı. F. Capra'nın ifadesiyle, Kartezyen ayırım aşılınca, klasik anlamda nesnel bir doğa tasviri ideali de geçersiz olmasının yanı sıra, değerden bağımsız bir bilim efsanesi de yıkılmış oldu. Popper ise tümevarım yöntemini ve tümevarımsal doğrulamanın aksaklıklarını ortaya koyarak, önemli olanın sürekli eleştirel bir süzgeçten geçirme ve yanlışlama olduğunu söyledi. Bu bakış açısının doğal sonucu, metafizik önermeler anlamlı ve doğru olabilir.

Bu süreç içinde Batı ile uzlaşma çabasında olan, modernleşmenin yolunun bu şekilde olacağını düşünen Batı dışı toplumlar, her şeye rağmen, kendi bilgi ve bilim tasavvurlarını da korudular.

Aslında Thomas Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı kitabıyla 1960 yıllarda ortaya attığı paradigma kavramıyla bunu söylemişti. Yani Bilimsel teorinin üretildiği toplumsal ve düşünsel çevreden bağımsız olamaz. Kuramların birbirine göre doğruluğu diye bir şey olamaz. Bilim adamının bir paradigmayı öğrenirken edindiği beceri ve bilgi birikiminde kuram, yöntem ve ölçüt, birbirinden ayrılmaz bir bütün halinde dedir. Bu yüzden paradigma değiştiği zaman hem problemlerin hem de önerilen çözümlerin geçerliliğini belirleyen ölçütlerde önemli farklar meydana gelir. Dolayısıyla kuramlar, farklı bilim evrenlerinden, paradigmalarının farklılığından kaynaklanır, farklı bilim modelleri oluşturur.

Feyerabend ise bir adım ileri giderek, bilimin değerden arındırılmak adına yeniden mistifiye edilmiş, bir inanç şekline dönüştürülmüş konumundan çıkarılması gerektiğini söyler. Bu anlamda bilim, insani etkinliklerden herhangi birisidir. Serbest bir rekabet ortamında özgürce yarışan bilim modelleri olduğu zaman bir “İlerleme” söz konusu olur. Böylece ilerleme kavramıyla Popper’a; kuramların karşılaştırılamazlığı düşüncesiyle Kuhn’a yakın durur.

M. Foucault ise “episteme” kavramıyla Kuhn’a benzer fikirleri savunur. Episteme, bilimsel söylemi belirleyen kurallar bütünü olup, hayata düzen veren temel kültürel şifrelerdir diyen Foucault’a göre, bir dönemin epistemesi geniş anlamda o dönemin düşünce yapısını yansıtır.¹

İslam dünyasında hâkim ve biricik, modern bilimsel bilgi diye sunulan model, uzun yıllar hâkimiyetini sürdürdü. Ama Faruki ile birlikte bu model ciddi eleştirilere uğrama-

¹ Mevlüt Uyanık, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Elis Yay., Ankara, 2003, s. 84 vd.; Mehmet Hakan, *Bilim Çeşiresindeki Tartışmalar ve Müslümanlar*, Kitap Dergisi, sy. 34/1989, s. 4-6

ya başladı. Faruki'nin beşeri/sosyal bilimler ve fizik bilimleri ayırımından kaynaklanan olası sorunlara dikkat çekildi.

Ziyaüddün Serdar, Seyyid Hüseyin Nasr ve Fazlur Rahman eleştirilerinin yanı sıra farklı çözüm önerilerini de gündeme getirdi. Çünkü İslam düşünce geleneğinde ilk Müslüman filozof olan Kindi'nin *Fi Aksam el-Ulum* adlı eserinin adından anlaşılacağı üzere, ilk dönemlerden itibaren ilimlerin mahiyeti ve tasnifi üzerinde önemle durulmuştur. Felsefe tarihinde Aristoteles'ten sonraki "İkinci Muallim" sıfatını kazanan Ebu Nasr el-Farabi'nin *İlimlerin Sayımı Hakkında Kitap* isimli risalesi de bu b/ilm ve bilimler tasnifinin, bilimlerin mahiyetinin İslam kültüründeki önceliğini ve önemini göstermektedir.

Klasik teoloji kitaplarında ilk konunun bilgi ve bilginin elde edilmesi ve tasnifi, duyular, akıl ve haber-i mütevatir'in neliği konularıyla başlaması, İslam'ın kendine özgü bir "episteme"si, bir "paradigma"sı olduğu, her dönem bunlar arasında cedel ve/ya burhan yöntemini tercihe göre bir rekabet, yarışma olduğunun da göstergesidir.

Bizim tercihimiz burhan yöntemini önceleyen İslam felsefesi kavramsallaştırmasından yanadır. Çünkü burada bir "episteme"nin diğeri üzerine mutlaklığı veya reddi, dışlanması değil, paradigmlar arası rekabeti öngören bir düşünce pazarı kurulması söz konudur. Bu bağlamda, "İslam" terimi "Felsefe" teriminin sıfatı olup, Müslüman âlimlerin varlık, bilgi ve değer üzerine sistematik, rasyonel, eleştirel ve tutarlı bir şekilde ürettikleri her türlü bilgi birikimini belirler.

İslam felsefesi ve öncüllerini merkeze almamızın nedeni işte bu tanımlamada yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, biz, kendini salt dini öğretiyi savunma ve karşı öğretiler-

ri/epistemeleri/paradigmaları ret üzerine kurulu ve diyalektik/cedeli yöntemle çalışan **kalam ilmi** yerine, Hakkat'ın bilgisine ulaşmak için burhan yöntemini merkeze alan İslam Felsefesi ve yöntemini tercih ediyoruz. Çünkü İslam Felsefesi perspektifi, her türlü bilgi sistemini/epistemeyi/paradigmayı "bir düşünce pazarı" oluşturmuş ve unsurlar olarak görmektedir.

Bu açıdan bilgi, bilim tartışmalarında İslam bilimi ve metodolojisi diye bir tanımlandırmanın imkânını ele alan bir derlemeyi yayımlamıştık. *İslami Bilimde Metodoloji Sorunu*,² Mehmet Paçacı ve Mustafa Türker beylerle beraber çeviri makaleler derlemesiydi ve uzun süre önce baskısı bitti. Ama bilgi, bilimsel bilgi, ilim ve bilim kavramlarının temellendirilmesinde farklı perspektiflere her daim ihtiyaç duyuldu.

Tam bu noktada Ali Şeriatî'nin yine Fecr Yayınları'ndan çıkan *İslambilim* isimli çalışmalarının içeriğinin burada müzakere edilen tanımlamadan farklı olduğunu belirtmekte fayda var. Şeriatî, *İslambilim* isimli kitabında tarih bilinci, tarih felsefesi, toplumsal tevhit ve toplumsal şirk, ideal insan, toplumbilim, tevhidi dünya görüşü, altyapı ve üst-yapı, ideoloji olarak İslam, varoluşçuluk, materyalizm, yabancılaşma, Marksizm gibi birçok önemli konuyu incelemiştir. Bu açıdan *İslambilim* kitabında bir nevi inanç ve ideolojiyi genel kabul gören bilimden ziyade bir tanıyış ve bir bilinç olarak bilimden söz edilmektedir. İnançların geometrik şekillerle ele alınmalarının imkânından söz eder. Ona göre, bir inanç ya da ideoloji, geometrik şekil üzerinde anlatılıp açıklanabiliyorsa bu, o inanç ya da ideolojinin doğruluk ve mantıklılığının kanıtıdır.

² *İslami Bilimde Metodoloji Sorunu*, (M.S) haz. M. Paçacı, M. Uyanık, M. Türker, Fecr Yay., Ankara, 1991.

Biz, tam da onun müzakere etmediği hususu, genel anlamıyla bilgi, b/ilim ve disiplin kavramlarını müzakere ederek, İslam bilimi ifadesinin tutarlı olup olmadığını konu ediyoruz.

Özellikle bilim felsefesi müzakerelerinde, Kuhn ile birlikte paradigma kavramının etkisini artırması üzerine bir İslam Bilimi paradigmasının imkanı da araştırılır oldu. Bu ihtiyaçtan hareketle, *İslami Bilimde Metodoloji Sorunu* adlı derlemede üç makaleye yenilerini ilave ederek elinizdeki kitabı oluşturduk. Bu makalelerden ikisini Mehmet Paçacı hocamla yapmıştık. Makalelerin yeniden yayımlanmasına izin veren hocama ve bir çeviri makale ile katkıda bulunan Aygün Akyol kardeşime müteşekkirim.

S. Hüseyin Nasr'ın "İslami Bilim Nedir?" makalesi, ön-sözün başından beri bahsettiğim bilgi, bilim ve bilim ahlaki tasavvurlarında farklı metodolojiler ve farklı paradigmlar arayışının İslam felsefesi açısından cevabını araması yönüyle önemli. Ama bilgi, ilim ve bilim (science) arasındaki ayırım, sözlük ve terim anlamları, bunların kültürel kodları ve İslam düşüncesindeki konumlandırılışını müzakere eden "İslami İlim Kavramsallaştırması" adlı telif makalemiz, bu İslami Bilim Nedir, sorusunun cevabına bir hazır bulunuşluk sağlayacak diye umuyoruz.

Kitaba başlık olarak seçilen makalede ise, Kur'an'ın bilgi edinme sürecindeki aşamaları nasıl ele aldığını incelemekle başlıyor. Bilgiye dair terimler ne ifade etmektedir? Bunların Batılı karşılıkları, tam olarak nedir? Müslüman bilim adamları ne yapmalıdırlar? Yeni bir bilgi sınıflandırmasına ihtiyaç var mıdır? Sorularının cevabını arıyor. Kur'ani bilgilenmenin bilim adamının çalışmalarındaki olası tesiri, yani onun felsefesini, sosyolojisini ve yönetim tarzını belirleme süreci üzerine olan etkisini müzakere etmektedir.

“İslami Bilim Kavramı ve Müslüman Bir Bilim Adamının Düşünce Modelleri” isimli makalede kendine özgü bir İslami bilim var mıdır, sorusu müzakere edilmektedir. İki karşıt görüş hakkında bilgi verildikten sonra uygulamalı bilimle uğraşan insanlara yönelik perspektifler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

“Bilginin İslamileştirilmesi ve Faruki” başlıklı makale, bu konudaki doktora tezimizden hareketle, Çağdaş İslam Düşünürleri isimli çalışmaya hazırlanmış bir metin. İslam dünyasının üç farklı bölgesinde yapılan ıslahat çalışmaları hakkında bilgi verildikten sonra Faruki'nin hayatı, eserleri ve ortaya attığı tez hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmektedir. Ardından Muhammed Arif'in “Bilginin İslamileştirilmesi ve Model Kurmada Bazı Metodolojik Meseleler” başlıklı incelemesi yer almaktadır. Yazarın, sosyal bilimcilere düşen görevleri müzakere etmekle yetinmeyip, kuramsal fizik ve ekonomi açısından da sorunu tartışması önemlidir.

İlyas Ba-Yunus'un makalesi ise Faruki ve teorisinin bir ileriki aşamasını ele almaktadır. Fazlur Rahman ise Bilginin İslamileştirilmesini teknik bir şekilde eleştirmektedir. Yeniden bir gözden geçirme ve tahlil etme ihtiyacını gündeme getirmektedir. Ardından 'önsöz'ün başında bahsettiğim “Bir Bilim Ahlakı Mümkün mü?” sorunu müzakere ediyorum.

1991 yılında neşrettiğimiz İslami Bilimde Metodoloji Sorunu isimli çalışmanın boşluğunu doldurmaya çalışan bu esere katkıda bulunan ve beraber çevirdiğimiz makalelerin yeniden yayımına izin veren Mehmet Paçacı Beye, gerek tercüme, gerekse metnin son okumasını yaparak katkılarda bulunan Aygün Akyol kardeşime teşekkür ederim. Hüseyin Nazlıaydın ve Tuncer Namlı kardeşlerim şahsında Fecr Yayınevi'ne gönül veren bütün dostlara ayrıca müteşekkirim.

Kasım 2011/Çorum

Mevlüt Uyanık